

Δημήτρης Ιωάννου

Μερικές σκέψεις για την κοινωνική φύση των ανατολικών καθεστώτων

Οι άνθρωποι ή οι δομές;

Μέχρι σήμερα, η μαρξιστική θεωρητική έρευνα για τη φύση των κοινωνικών σχηματισμών, περιοριζόνταν στη μελέτη του «τρόπου παραγωγής» τον οποίο θεωρούσε σαν τον ακροτελεύτιο λίθο που πάνω του στηρίζεται το οικοδόμημα της κάθε ταξικής κοινωνίας. Το δράμα των ανθρώπων που δημιουργούν και βιώνουν την Ιστορία αλλά και την καθημερινότητα, στο εσωτερικό αυτών των κοινωνιών, ήταν κάτι που δεν χωρούσε στις βαθυστόχαστες «επαναστατικές» αναλύσεις, και συνήθως αφήνονταν στους ποιητές και στους μυθιστοριογράφους για να το «επεξεργασθούν» από τη δική τους πλευρά, που παρ' όλη την αξία της σαν προσφορά στη διαμόρφωση μιας πιο «σφαιρικής κοσμοαντίληψης» για τους επαναστάτες, δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν επιστημονική. Η αξιολόγηση του ανθρώπινου πόνου και του ανθρώπινου μεγαλείου, αν ποτέ παρασέφρυνε σε κάποιο «επιστημονικό» έργο, θα αποτελούσε, είτε μια υποσημείωση εκτός κειμένου, που θα επισύναπτε ένα επιπλέον στοιχείο στην επιστημονική συλλογιστική του συγγραφέα. Έτσι, γενεές επί γενεών, οι μαρξιστές, ακόμη και όσοι από αυτούς πίστευαν σε ένα μαρξισμό που ήταν μια φιλοσοφία της ανθρώπινης πράξης και όχι μια θεωρία Υΐα τη συνάρθρωση των δομών και των επιπέδων, ή της κατ' αντιστοιχίαν ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων, έμαθαν να σκέπτονται και να πράττουν με βάση τα κορϋσμάτα και τις επιταγές μιας «επιστήμης» αποστασιοποιημένης από την ανθρώπινη δυστυχία που υποτίθεται ότι βρίσκονταν στο κέντρο της συλλογιστικής της. Το «ποτέλεσμα ήταν να μην ενεργούν εμπνεδόμενοι από μια επαναστατική φιλοσοφία της ανθρώπι-

νης απελευθέρωσής της. αλλά υπακούοντας στις επιταγές μιας κοινωνικής φυσικής που ερμηνεύοντας τα περασμένα και προλέγοντας τα μειούμενα, δεν άφηνε κανένα περιθώριο για ανθρωπιστικές και ανθρωποκεντρικές αναζητήσεις. Χιλιάδες, ή εκατομμύρια ίσως έντιμοι και ειλικρινείς αγωνιστές της αριστεράς, απεμπόλησαν κάθε στοιχειώδες ίχνος λογικής και ανθρωπίνης αυτονομίας, μόνο και μόνο χάρις στην ηλίθια φενάκη, ότι εξυπηρετούν την αναπότρεπτη νομοτέλεια της Ιστορίας, χτίζοντας ένα λαμπρό μέλλον για την ανθρωπότητα. Όμως από εκεί μέχρι τα Γκουλάγκ και τα ψυχιατρεία του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ή μέχρι τη συμφωνία της Βάρκιζας και την άνευ όρων παράδοση ενός λαού στους δήμευτές του, η απόσταση δεν είναι καθόλου μακρινή.

Είναι κάτι παραπάνω από αφέλεια να πιστεύει κανείς ότι ανάμεσα στη θεωρία και το έργο της, το μόνο που μεσολαβεί είναι ένα ιστορικό ατύχημα, και ότι κάλλιστα με την ίδια θεωρία, δηλαδή την ίδια αντίληψη για τον κόσμο και τους ανθρώπους, θα μπορούσε κάποιος από άλλες συνθήκες να έγκραψε τον γράφο των γεγονότων να ήταν διαφορετική, με αποτελέσματα πιο θετικά για την υπόθεση της ανθρωπίνης απελευθέρωσης. Και επίσης είναι το ίδιο μεγάλη αφέλεια να πιστεύει κανείς ότι αυτή η θεωρία μπορεί να παίξει τώρα αυτό το ρόλο, εμβυθύνοντας την προβληματική της στο ίδιο πεδίο με σκοπό να καταλήξει σε συμπεράσματα ακόμη πιο «επιστημονικά», αντί να αλλάξει τον άξονα της αναζήτησής της. εστιάζοντας την στον ανθρώπινο παράγοντα σαν μέτρο αλλά και δημιουργό της αντικειμενικής πραγματικότητας.

Δεν είναι άλλωστε καθόλου τυχαίο, ότι η πιο προχωρημένη επαναστατική απόπειρα που έχει εμφανιστεί μέχρι σήμερα, από τη μεριά κάποιου μαρξιστικού επαναστατικού κινήματος, όλη αυτή της κινέζικης επανάστασης, χαρακτηρίζονταν από ένα πρωτοφανή για τα μαρξιστικά δεδομένα, ανθρωποκεντρισμό. Δεν πρόκειται μόνο για την εμμονή του Μάο Τσε Τουνγκ στο σεβασμό των παραδόσεων του κινέζικου λαού, ούτε για την καθόλου «ντετερμινιστική» άποψη του πως «η πίστη μπορεί να μετακινήσει και βουνά», αλλά ούτε και για τη μόνιμη «μικροαστική» επωδό και κατάληξη των διακηρύξεων του: «να παλεύουμε για να κάνουμε τους ανθρώπους: υγιεινούς». Πολύ περισσότερο πρόκειται για την άρνηση της κινέζικης επανάστασης, να ακολουθήσει το ρώσικο πρότυπο οικοδόμησης, με προτεραιότητα στη βαριά βιομηχανία, πράγμα που θα ήταν σε βάρος των αναγκών των λαϊκών μαζών. Και ενώ είναι καθαρό ότι για πολλά χρόνια, οι θεωρητικές αντιλήψεις των Κινέζων ήταν τόσο ανεπαρκείς που δεν τους επέτρεπαν να διαμορφώσουν μια δικιά τους ενιαία θεωρητική αντίληψη για τη μετάβαση στον κομμουνισμό, η πρακτική τους ήταν ενστικτωδώς σωστή και αυτό γιατί ήταν ανθρωποκεντρική. Δεν προσπάθησαν ποτέ να βάλουν τις μάξες στην υπηρεσία του σκοπού θυσιάζοντας στο Μολλόχ του μέλλοντος, αλλά αντίθετα τις θεώρησαν σαν το κέντρο της Ιστορίας, που δημιουργείται μόνο από αυτές στην προσπάθεια τους για την κατάκτηση της ευτυχίας.

Μόνο αυτοί που έκφραζαν την προσπάθεια να διατηρηθούν οι εξουσιαστικές και ιεραρχικές σχέσεις, ισχυρίζονταν πως η αντικειμενική πραγματικότητα και οι νόμοι της είναι σημαντικότεροι από την ανθρωπινή πρωτοβουλία. ΓΥ αυτό μπορούμε να διακινδυνεύσουμε τη διαπίστωση ότι αυτός ο ανθρωποκεντρισμός που χαρακτήριζε την «αριστερή» της πτέρυγα, ήταν η δύναμη αλλά και η αδυναμία της κινέζικης επανάστασης. Ήταν η δύναμη της γιατί της έδωσε τη δυνατότητα να είναι η πιο προχωρημένη απόπειρα κοινωνικής απελευθέρωσης στην παγκόσμια ιστορία, και η αδυναμία της γιατί δεν ήταν αρκετός ώστε να βοηθήσει τα κοινωνικά υποκείμενα και τα μεμονωμένα άτομα που τα αποτελούσαν, να φέρουν τη σύγκρουση τους με την ταξική κοινωνία και τις εξουσίες της μέχρι το τέλος. Με την άφθονη και πικρή πείρα που συσσωρεύσαν οι επαναστατικές απόπειρες μέσα στις δύο μόνο τελευταίες δεκαετίες, δεν πρόκειται σήμερα για θεωρητική αυθάδεια αλλά μάλλον για επιτακτική αναγκαιότητα, το να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι κάποιος θέλει να είναι επαναστάτης και όχι επίδοξος ανατροπέας της σημερινής εξουσίας και αυριανός εξουσιαστής, θα πρέπει να αλλάξει ριζικά την αντίληψη του για την επανάσταση και τη φύση των κοινωνικών καθεστώτων που τη διαδέχονται. Απο τις απόψεις της κοινωνικής φυσικής, που ερήμην του Μαρξ, ονομάστηκαν «μαρξισμός». Θ·

ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΚΡΙΤΙΚΗΣ

πρέπει να περάσει σε μια επαναστατική θεωρία και αντίληψη για τον κόσμο. Περιοριζόμαστε όμως εδώ στα ζητήματα που αφορούν μόνο τη μελέτη και την ανάλυση του χαρακτήρα των διάφορων κοινωνικών. Μελέτη που, και σ' αυτήν, όπως και σε κάθε άλλο τομέα της επαναστατικής θεωρίας, θα πρέπει να προστεθεί ο παράγοντας της ανθρώπινης βίωσης για να μπορούμε να κρίνουμε, να αξιολογούμε και να κατατάσσουμε σα>στά. Αυτός ο παράγοντας όμως, δεν μπορεί να προστεθεί σαν ένα επί πλέον στοιχείο, αλλά, αφού υποδηλώνει την επιλογή μιας νέας οπτικής γωνίας, -ρέπει να αποτελέσει τον πυρήνα των συλλογιστικών σχημάτων.

Μέσα στην ιστορία, υπάρχει αυτό που οι φιλόλογοι ονομάζουν «δράμα της ιστορίας» και γι' αυτό ο εξοβελισμός του από κάθε απόπειρα για τη δημιουργία μίας φιλοσοφίας της Ιστορίας, δεν μπορεί παρά να καταλήξει στην αποτυχία της. Και αν σχηματικά μπορούσε να περιγραφεί κάτι τέτοιο (σε όποιο βαθμό βέβαια μια τέτοια υπερβατική πραγματικότητα είναι δυνατόν να γίνει αντικείμενο περιγραφής κατά πειστικό τρόπο), θα λέγαμε ότι το δράμα και η τραγικότητα της Ιστορίας, βρίσκονται σε αντιστοιχία με τη δυνατότητα ή όχι που έχουν οι μάζες, άρα και τα άτομα που τις αποτελούν, να έρχονται σε σύγκρουση με τη μοίρα τους και το πεπρωμένο τους. Χρησιμοποιώντας πιο «επιστημονικούς» όρους αυτό σημαίνει, τη δυνατότητα που έχουν οι μάζες μέσα από την πράξη τους και την ταξική πάλη, να μετασχηματίζουν ή ακόμη και να καταργούν τις διάφορες μορφές εξουσίας, μετασχηματίζοντας και τροποποιώντας παράλληλα τον τρόπο παραγωγής. Με αυτή την έννοια η ιστορική έρευνα οφείλει να ξαναβάλει τα πορίσματα της σε δοκιμασία, με σκοπό μια επανασηματολογία του παρελθόντος. Μια τέτοια ανατροπή σημασιών θα έχει φυσικά άμεσες συνέπειες και στον τρόπο που κρίνεται το παρόν, δηλαδή στον τρόπο που η «επαναστατική» πράξη, το αντιμετωπίζει και το διαμορφώνει. Η αντικειμενική πραγματικότητα υποτάσσεται στην ενεργή υποκειμενικότητα, η οποία την ορίζει και την κυριαρχεί, και αυτό είναι που πρέπει να γίνει θεωρητική και πολιτική συνείδηση. Σ' αυτό το σημείο άλλωστε, εστιάζεται σε θεωρητικό επίπεδο η απόπειρα της εποχής μας: με βάση μια φιλοσοφία της πράξης που κινείται στην κατεύθυνση της βασικής προβληματικής του Μαρξ, να ξεπεραστεί το φασιστικό θεωρητικό καρκίνωμα που δια μέσου του Στάλιν, από τον Κάουτσκι και τον Πλεχάνωφ μέχρι τον Άλτουσερ, διεκδίκησε και κατάφερε να πάρει το χρίσμα της επαναστατικής θεωρίας «που συμβάλλει ενεργά στην ανθρώπινη απελευθέρωση», και που συνέβαλε τα μέγιστα είτε στο να δημιουργηθούν τα καθεστώτα του υπαρκτού σοσιαλισμού, είτε να ενταφιασθούν τόσα μαζικά επαναστατικά κινήματα.

Στην κατεύθυνση αυτής της θεωρητικής απόπειρας, συμβάλλει πολύ και η έρευνα για όλες τις «ανατολικού» τύπου κοινωνίες, καθώς και η κατάδειξη πόσο παρωχημένη και ανεδάφιχη είναι σήμερα η θέση ότι πρόκειται για κρατικοκαπιταλιστικά καθεστώτα, θέση που παρ' όλ' αυτά, πριν από μία ή δύο δεκαετίες, αποτελούσε ότι πιο προχωρημένο και διεισδυτικό υπήρχε στα πλαίσια των μαρξιστικών αναζητήσεων. Όμως, η Πολωνική τραγωδία, ταράζοντας τα λιμνάζοντα ύδατα του μαρξισμού, έδωσε αφορμή για νέες αναζητήσεις και συμπεράσματα. Ένα από αυτά που φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται, είναι ότι η «επιστημονικότητα» των απόψεων είναι κάτι πολύ αμφίβολο αφού κάθε φορά βρίσκεται κάτω από την επίδραση των εντυπώσεων που δημιουργούν τα γεγονότα στους ανθρώπους. Το «Πολωνικό» δεν πρόσφερε πολλά καινούργια στοιχεία που να ήταν μέχρι σήμερα άγνωστα, γιατί έτσι κι αλλιώς από πολύ καιρό πριν, οι ανατολικές χώρες είχαν γίνει αντικείμενο εξονυχιστικής μελέτης και από θεωρητική και από δημοσιογραφική άποψη. Αν συνέτεινε σε κάτι που έχει σχέση με την ενημέρωση, ήταν ότι προσελκύοντας το γενικό ενδιαφέρον, βοήθησε στο να γίνουν περισσότερο γνωστά διάφορα στοιχεία. Η σημαντική επιρροή του όμως, στη θεωρητική σκέψη, ήταν κάπου αλλού. Με το δέος, τη φρι*η* την πίκρα, την απογοήτευση και το μίσος για την εξουσία που κυριάρχησε στα πνεύματα. *πό τη βάρβαρη καταστολή του κινήματος των Πολωνών εργαζόμενων, είδαμε ταχύτατους «απεγκλωβισμούς» από «θέσεις» στις οποίες για χρόνια ήταν οριοθετημένοι διάφοροι αγωνιστές της αριστεράς. Ο ψυχικός κλονισμός φάνηκε ότι ήταν πολύ πιο ισχυρός από την «επιστημονικότητα» και την αρτιότητα των επιχειρημάτων που στήριζαν τις «θέσεις». Έτσι είδαμε

ανθρώπους που για χρόνια υποστήριζαν ότι η Ρωσία είναι σοσιαλιστική μεν, παραμορφωμένη δε. να καταγγέλλουν εν μία νυκτί τον κρατικοκαπιταλιστικό της χαρακτήρα, λέγοντας ότι είναι κάτι πολύ περισσότερο, κάτι που πρέπει να το ερευνήσουμε κλπ. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι και σ' αυτό το θέμα, όπως και σε πολλά άλλα, ο ανθρωποκεντρισμός πήρε την εκδίκηση του από την «επιστημονικότητα» του διαλεκτικού υλισμού.

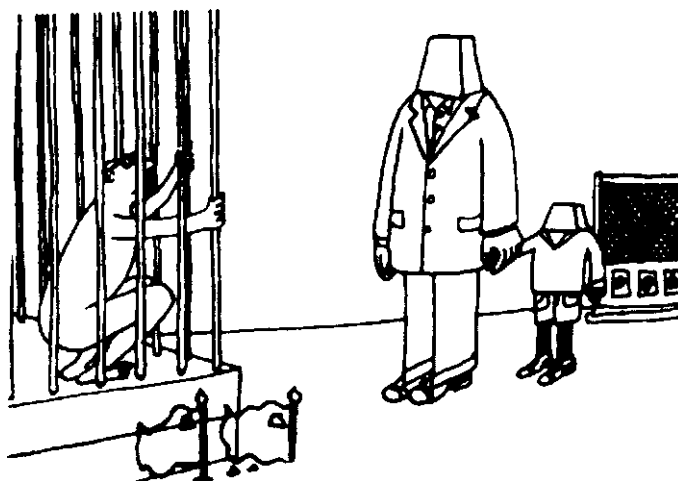
Για μια νέα μέθοδο έρευνας

Στην αναζήτηση για τον χαρακτήρα των κοινωνιών ανατολικού τύπου θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε το πνεύμα και ωρισμένα συμπεράσματα που προκύπτουν από δύο σημαντικές «μεταμαρξιστικές» απόπειρες για τη μέθοδο έρευνας της ιστορίας. Η πρώτη είναι αυτή του Σαμίρ Αμίν, και βρίσκεται διατυπωμένη στο βιβλίο του «Τάξη και Έθνος». Εκεί ο Σαμίρ Αμίν, διατυπώνει μια νέα θεωρία για την εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών που τον οδηγεί στην απόρριψη της γραμμικής-εξελικτικής θεωρίας των «5 σταδίων», η οποία για πολύ καιρό ήταν κυρίαρχη και μοναδική στη μαρξιστική σκέψη. Σύμφωνα με την άποψη που υποστηρίζει, η μέχρι τώρα εξέλιξη της ιστορίας των κοινωνικών σχηματισμών μπορεί να διακριθεί σε τρία στάδια, τα οποία δεν προήλθαν κατά γραμμικό τρόπο δηλαδή κυοφορούμενα το ένα από το προηγούμενο του, αλλά μέσα από πιο σύνθετες και ανισόμετρες διμυδικασίες. Αυτά τα στάδια —ή φάσεις— είναι: η φάση της πρωτόγονης κοινοτικής οργάνωσης, η φάση που κυριάρχησαν οι δοσιματικοί τρόποι παραγωγής, και η σημερινή φάση του καπιταλισμού και του ιμπεριαλισμού. Οι άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης που κατά καιρούς έχουν εμφανισθεί δεν αποτελούν παρά επί μέρους εξαιρέσεις που είτε οφείλονται σε κάποια ιδιόμορφη σχέση σύνδεσης μιας περιοχής με τον υπόλοιπο κόσμο και την αγορά του, πράγμα που συνέβαινε με τις μορφές καθεστώτων μικροεμπορευματικής παραγωγής και την ελληνική δουλοκτησία, είτε οφείλονταν στο ότι αποτελούσαν μία μη εξελιγμένη μορφή ενός βασικού τρόπου κοινωνικής οργάνωσης, όπως για παράδειγμα ο φεουδαλικός τρόπος παραγωγής ήταν μια μη ολοκληρωμένη μορφή από τα δοσιματικά καθεστώτα που κατά καιρούς έχουν υπάρξει. Γι' αυτά τα τελευταία που είχαν σαν βασικό κοινό χαρακτηριστικό ότι ήταν οργανωμένα, δομημένα και κυριαρχημένα από ένα Κράτος που είχε και την πολιτική και την κοινωνικό-οικονομική εξουσία, ο Σαμίρ Αμίν υποστηρίζει ότι αποτελούν τη μακροβιότερη και πιο συχνά συναντώμενη μορφή ταξικής κυριαρχίας στην παγκόσμια ιστορία. Γι' αυτό άλλωστε, σύμφωνα με τη γνώμη του, και το πέρασμα στον καπιταλισμό, έγινε όχι σε ένα κραταιό δοσιματικό καθεστώς, αλλά στο λιγότερο εξελιγμένο από αυτά, δηλαδή στη φεουδαρχική Δυτική Ευρώπη. Το γενικότερο συμπέρασμα που βγαίνει από αυτές τις απόψεις, είναι πως στην ιστορία ο κανόνας είναι ότι η ταξική εξουσία συμβάδιζε με την απόλυτη κρατική κυριαρχία και στο οικονομικό και στο πολιτικό επίπεδο, ενώ η εξαίρεση είναι ο διαχωρισμός του ενός από το άλλο. όποιος για παράδειγμα στις δυτικές καπιταλιστικές χώρες η την αρχαία Ελλάδα. Αυτή η διαπίστωση μάλιστα οδηγεί στο ερώτημα μήπως και η «φυσιολογική» μορφή της ταξικής κυριαρχίας στις βιομηχανικές κοινωνίες δεν είναι παρά αυτή που υπάρχει στις χώρες του ανατολικού μπλοκ, ενώ αντίθετα ο δυτικός αστικός πλουραλισμός δεν αποτελεί παρά μια μεταβατική και μη εξελιγμένη μορφή της.

Άσχετα με το πόσο ή σε τι μπορεί να συμφωνήσει κανείς σε όλ' αυτά, και άσχετα με τις αντιρρήσεις που αυτόματα δημιουργούνται από μια προσπάθεια που καταλήγει να αντικαταστήσει τα «πέντε στάδια» με λιγότερα, και τους νόμους της ορθολογικής ανέλιξης της ιστορίας προς το «σοσιαλισμό», με κάποιους άλλους, λιγότερο άκαμπτους, αλλά «νόμους» και πάλι, θα μπορούσαμε να βγάλουμε με θετικό τρόπο ορισμένα σαφή συμπεράσματα, που το σημαντικότερο ίσως από αυτά είναι ότι η ιστορία των ταξικών σχέσεων δεν τελειώνει στον καπιταλισμό των μονοπωλίων, ή τουλάχιστον δεν υπάρχει καμιά εγγύηση για κάτι τέτοιο. Άλλωστε η πίστη γι' αυτό οφείλονταν εκτός από τις ιδεολογικές διαστρεβλώσεις και σε μια ελλιπή γνώση

ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΚΡΙΤΙΚΗΣ

των ιστορικά>ν δεδομένων που σήμερα έχει ξεπερασθεί βέβαια, αλλά όταν υπήρχε συντέλεσι και αυτή στη δημιουργία των απλοϊκών εξελικτικών σχημάτων των «5 σταδίων». Η αξία της προσπάθειας του Σαμίρ Αμίν άλλωστε βρίσκεται ακριβώς εδώ, στο ότι δηλαδή θέλοντας να βρει μια νέα απάντηση στο πρόβλημα, απάντηση που δεν έχει σημασία πόσο πειστική είναι, καταδείξε την αδυναμία και τη σαθρότητα της θεωρίας του εξελικτικισμού και όλης της μηχανιστικής φιλοσοφίας, πάνω στην οποία στηρίζεται. Ακριβώς προς αυτή την κατεύθυνση, είναι σημαντική και η συμβολή του Κορνηλίου Καστοριάδη, με τις απόψεις που ανέπτυξε στο βιβλίο του «Η Ξαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας», που αποτελεί ουσιαστικά μια συνολική προσπάθεια κριτικής στις κυρίαρχες στη Δύση, φιλοσοφικές γνωσιολογικές αντιλήψεις. Ξεκινώντας από έναν «απολογισμό του μαρξισμού» όπως τον ονομάζει, προσπαθεί να δείξει πώς και σε ποιο βαθμό η μαρξιστική σκέψη έμεινε εγκλωβισμένη σε σχήματα μηχανιστικά, παράλογα και δογματικά, δέσμια των «αντικειμενικών νομοτελειών», με αποτέλεσμα να μην μπορεί να είναι πια δημιουργική και επανστατική, αλλά αντίθετα (και κατά συνέπεια) να αποτελεί το Λόγο της εξουσίας. Περνώντας στη συνέχεια από μια ριζική κριτική των απόψεων που επικρατούν σήμερα γύρω από τη γλωσσολογία, τη σημειολογία και την ψυχανάλυση, συμβάλλει στο να αναδυθεί με τις αντιλήψεις του μια νέα θεώρηση του ανθρώπου Κατ της ιστορικής πραγματικότητος. Σύμφωνα με αυτή, η κινητήρια δύναμη της Ιστορίας είναι η ανθρώπινη δημιουργικότητα, που συλλαμβάνει «φαντασιακά», δηλαδή δημιουργεί καινούργιες έννοιες που δεν προϋπάρχουν, και τις «θεσμίζει», δηλαδή τις καθιστά υποκειμενικές πραγματικότητες. Έτσι δημιουργούνται όχι μόνο οι θεσμοί και τα έθιμα, αλλά και οι ανθρώπινες ανάγκες στις οποίες αντιστοιχούν όλες οι κοινωνικές πραγματικότητες. Κατά φυσική συνέπεια, για τον Κορνήλιο Καστοριάδη, δεν υπάρχει κάποια εσωτερική αιτιότητα στην κοινωνία που να βρίσκεται πέρα από την ανθρώπινη δημιουργικότητα, και γι' αυτό το λόγο τα νομοτελειακά σχήματα ερμηνείας της —μεταξύ των οποίων και ο «μαρξισμός»— δεν έχουν καμιά ισχύ, αλλά και καμιά «προβλεπτική» ικανότητα για το μέλλον, αφού και αυτό το μέλλον δεν θα αποτελεί παρά μια «φαντασιακή θέσμιση», που δεν μπορεί να προδιαγραφεί με βεβαιότητα, πριν πραγματοποιηθεί. Παρακάμπτοντας το γεγονός ότι η ιστορία των ημερών μας με τον «ανορθολογισμό» πολλών γεγονότων όπως π.χ. η ιρανική επανάσταση, έρχεται να επιβεβαιώσει αυτή την ανάλυση, μπορούμε να πούμε ότι οι απόψεις του Κορνηλίου Καστοριάδη αποτελούν την πιο προωθημένη προσπάθεια που έχει γίνει μέχρι τώρα προς αυτή την κατεύθυνση, και που προγενέστερα σημεία της υπάρχουν διάσπαρτα και μειοψηφικά στο έργο του ίδιου του Μαρξ, του Λούκατς, του Κορς κλπ.

Με το σκεπτικισμό, που αν μη τι άλλο εισάγουν αυτές οι δύο απόψεις, θα μπορούσαμε να αναζητήσουμε ορισμένα στοιχεία μιας άλλης οπτικής για το χαρακτήρα των ανατολικών κοινωνιών, και πιο ειδικά γι' αυτή την ίδια τη Ρωσία (και όχι φυσικά Σοβιετική(!) Ένωση). Σκεπτικισμός που αρχίζει από τη συνειδητοποίηση ότι και η πιο προχωρημένη μαρξιστική αντίληψη, που υποστηρίζει την «παλινόρθωση» του καπιταλισμού στη Ρωσία, βρίσκεται υποσυνείδητα εγκλωβισμένη στη λογική των «5 σταδίων» και στο μηχανικισμό και εξελικτικισμό που συνεπάγεται. Ο Σαρλ Μπετελέμ για παράδειγμα, ο πιο έμπειρος και γνωστός υποστηρικτής της θεωρίας αυτής, είναι φανερό ότι αντλεί τη λογική του από τη διαπίστωση του Λένιν ότι «ο ιμπεριαλισμός είναι το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού». Κατά συνέπεια, αφού νομοτελειακά μετά από τον ιμπεριαλισμό δεν μπορεί παρά να υπάρξει ο «σοσιαλισμός», κάθε κοινωνικό σχήμα στο οποίο δεν υπάρχει εξουσία των μαζών, δεν είναι παρά παλινόρθακτη του καπιταλισμού, σε μια «διαστρεβλωμένη» εκδοχή του. Έτσι ο Σαρλ Μπετελέμ αναπτύσσοντας την προβληματική του, πάνω στο «στέρεο έδαφος» του λενινισμού, κατάληγα και στα δυο σημαντικά του έργα, δηλαδή στο «οικονομικός λογισμός και μορφές ιδιοκτησίας» και στο «ταξική πάλη στην ΕΣΣΔ», σε συμπεράσματα που ίσως επαδή ήταν ιδιαίτερα ριζοσπαστικά για τον τρόπο και την εποχή που παρουσιάστηκαν, περιβλήθηκαν με μια εγκυρότητα που απέτρεψε την προσπάθεια να αναπτυχθεί ο προβληματισμός περισσότερο. Όμως θα πρέπει να επέκτεινα κάνας πάρα πολύ την έννοια του καπιταλισμού, για να χαρακτηρίσα έτσι τη ρώσικη κοινωνία, έστω κι αν προσθέτει το πρόθεμα «κρατικός». Και επίσης θα πρέπει να παράλειψα πάρα πολλά πράγματα από την ανάλυση του Μαρξ στο «Κεφάλαιο», για να υποστήριξα ότι το εμπόρευμα, αποτελεί τη μορφή με την οποία εκδηλώνεται η κυρίαρχη κοινωνική σχέση στις ανατολικές κοινωνίες. Αλλωστε, αυτές οι αντιλήψεις του Σαρλ Μπετελέμ δεν είναι άσχετες με τις αιτίες στις οποίες αποδίδω την ήττα της ρώσικης επανάστασης. Σύμφωνα με αυτόν, παρά το γεγονός ότι ο Λένιν και το μπολσεβίκικο κόμμα υπήρξαν οι δημιουργοί όλων των εξουσιαστικών μηχανισμών που έπνιξαν τις κινητοποιήσεις των μαζών, δεν μπορεί να τους αποδοθεί μομφή, γιατί κατά βάθος υπήρξαν επαναστάτες, και εν μέρη είχαν συνείδηση για ό,τι έκαναν. Αυτή η αντιφατική λογική συμπληρώνεται και με το συμπέρασμα ότι έτσι ήταν οι «αντικαμενικές συνθήκες» και δεν γίνονταν αλλιώς. Όμως μια νέα λογική έχω ανάγκη από μια αποδέσμευση από τέτοιες απόψεις που ουσιαστικά αποτελούν, δογματική πίστη για την αιωνιότητα των δομών της εξουσίας. (Αν και εδώ θα πρέπει να αναφερθεί η δραματική απόρριψη από τον ίδιο τον Μπετελέμ, των προηγούμενων απόψεων του, που γίνεται στον 3ο τόμο του «ταξική πάλη στη Ρωσία». Απόρριψη που φθάνει, στο να διατύπωσα ρητά στον πρόλογο τη γνώμη ότι η Οκτωβριανή επανάσταση ήταν μια καθαρά αστική επανάσταση και όσοι πίστεψαν σ' αυτήν δεν υπήρξαν παρά τα θύματα της μεγαλύτερης αυταπάτης του 20ου αιώνα). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, για το τι είναι η Ρωσία, αυτό σήμαινε την αναγνώριση ότι είναι κάτι άλλο από καπιταλισμός, ότι οι εμπορευματικές κατηγορίες δεν είναι κυρίαρχες, ότι και αυτή η ίδια η οικονομία τείνει να εξαφανιστεί, και το κυριότερο ότι η δυστυχία και το υπαρξιακό αδιέξοδο των ανθρώπων της, είναι τεράστια και πολύ μεγαλύτερα απ' ό,τι στις καπιταλιστικές χώρες, αυτές τουλάχιστον που έχουν κοινή αφετηρία ιστορικής ανάπτυξης με τη Ρωσία (δηλαδή, οι χώρες της Δ. Ευρώπης και της Β. Αμερικής).

Ο νόμος της αξίας, η οικονομία και η ταξική κυριαρχία

Για τη ρώσικη κοινωνία θα μπορούσε να απωθεί ότι σε πολύ λίγα σημεία ισχύουν οι α να λύσας του Μαρξ στο «Κεφάλαιο» και στα άλλα του έργα. Φυσικά ακόμη και οι ίδιες οι καπιταλιστικές κοινωνίες της Δ. Ευρώπης, που αποτέλεσαν το αντικείμενο της μαρξιστικής θεωρητικής επεξεργασίας, έχουν μετασηματιστεί σημαντικά, στον ένα και περισσότερο αιώνα που μεσολάβησε από τότε. Όμως σε σχέση με αυτές, η εγκυρότητα της μαρξιστικής ανάλυσης.

πολύ λίγο έχει χάσει την ισχύ της. Και αυτό για δυο βασικούς λόγους που —παρά το γεγονός ότι ο Μαρξ τελικά δεν υπήρξε «ο προφήτης του μέλλοντος» όπως τον θέλησαν οι «θεολόγοι» μαρξιστές που στο «Κεφάλαιο» είχαν ανακάλυσψα μια νέα «Αποκάλυψη» που δύφερε από αυτή του Ιωάννη στο ότι ήταν περισσότερο «επιστημονική»— παραμένουν μέχρι τώρα. Οι δυο αυτοί λόγοι είναι: Αρχικά, γιατί καμιά κριτική όσο κι αν προσπάθησε να ανάτρεψα τη συνολικότητα της μαρξιστικής ανάλυσης στηριγμένη στα επί μέρους αδύνατα σημεία της (μετασχηματισμός της αξίας σε τιμή παραγωγής για παράδειγμα) ή τις λογικές ασυνέχειες (σχετική και απόλυτη εξαθλίωση κλπ.), δεν κατάφερε να γίνει πιστευτή και ακόμη περισσότερο να αντιπαραθέσει μια πιο ολοκληρωμένη και συνεκτική θεωρία για τον καπιταλισμό. Εκτός όμως από αυτό, ο δεύτερος λόγος είναι ότι οι βασικές συνιστώσες της εξέλιξης του καπιταλισμού αλλά και οι αντιφάσεις που την χαρακτήριζαν, αναι αυτές που ήδη είχαν προδιαγραφεί από τον Μαρξ. Έτσι για τον καπιταλισμό, οι οικονομικές θεωρίες που είχαν λειτουργικότητα και συνέταναν στην προσαρμογή του στα νέα δεδομένα της ταξικής πάλης, κινήθηκαν ρητά ή υπόρρητα πάνω στη μαρξιστική προβληματική (και δεν πρόκειται εδώ μόνο για τον Κένυς, τους νεοκεϋνσιανούς καθώς και κάθε είδους οπαδούς των οικονομετρικών υποδαγμάτων, αλλά ακόμη και για τους ίδιους τους μονεταριστές), ενώ από την άλλη πλευρά όσες οικονομικές θεωρίες του είχαν σαν στόχο την απόρριψη του μαρξισμού, όπως για παράδειγμα η νεοκλασική, παραμέναν ουσιαστικά αμετάλλαχτες από τα τέλη του 19ου αιώνα, αλλά και σε απόλυτη διάσταση με την αντικαμενική πραγματικότητα και τις λατुरγικές αναγκαιότητες του κεφαλαίου. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ο μετασχηματισμός του καπιταλισμού στο κέντρο του, έχω γίνει τόσο σημαντικός ώστε ελάχιστα κοινά σημεία με την Αγγλία της περιόδου μετά τη βιομηχανική επανάσταση υπάρχουν, και παρά το γεγονός ότι το «κεφάλαιο» δεν έχω πια αξία και για τη γλαφυρή περιγραφικότητα του, όπως τότε, παρ' όλ' αυτά διατηρεί την αξία του γιατί εντοπίζοντας και καταδειχνοντας τα κεντρικά σημεία της καπιταλιστικής συσσώρευσης (το φετιχισμό και την κυριαρχία του εμπορεύματος, την τάση για τη μεγιστοποίηση του κέρδους, τη συνεχή πάλη για την ανακατανομή του κοινωνικού προϊόντος ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία), προδιέγραψε τους άξονες πάνω στους οποίους κινήθηκε ο μετασχηματισμός του. Αν όμως αυτό ισχύει για το δυτικό καπιταλισμό, δεν θα μπορούσαμε να πούμε το ίδιο και για τη Ρωσία. Εδώ, σε μια κοινωνία, βιομηχανική (και όχι μάλιστα μεταβιομηχανική), δεσποτική, καταπιεστική, ιεραρχημένη, βάρβαρη και εκμεταλλευτική, μόνο ένα κοινό σημείο βρήκα μια μαρξιστική ανάλυση με το δυτικό καπιταλισμό. Το ότι οι εργαζόμενοι, και αδικότερα η εργατική τάξη, είναι απόλυτα αποκομμένοι από τα μέσα παραγωγής και το προϊόν που παράγουν, και κατά συνέπεια είναι αποξενωμένοι και από την ίδια τους την εργασία. Όμως από κα και πέρα δεν υπάρχει κανένα άλλο σημείο που να είναι κοινό. Η μαρξιστική ανάλυση του καπιταλισμού, στηριγμένη στο νόμο της αξίας, δεν ισχύει εδώ, γιατί ο ίδιος ο νόμος της αξίας, δεν λειτουργεί στη Ρωσία. Ο νόμος της αξίας στηρίζεται στην κατανόηση του γεγονότος ότι η κοινωνική εργασία και οι αντικαμενικές της αποκρυσταλλώσεις (παραγωγικά μέσα, καταναλωτικά προϊόντα) έχουν έτσι οργανωθεί στον καπιταλισμό ώστε να δίνουν τη δυνατότητα σε ένα μέρος της κοινωνίας -την αστική τάξη και τα προσκείμενα σ' αυτήν στρώματα— ν' απομυζούν το προϊόν της εργασίας του υπόλοιπου μέρους —εργατική τάξη, μεσοστρώματα κλπ. Όμως αυτό ακριβώς το κοινωνικό προϊόν, αποτελεί αντικείμενο συνεχούς και χρόνιας ανακατανομής του ανάμεσα στα δύο μέρη της κοινωνίας, εξ αιτίας των προσπαθειών που καταβάλλει το κάθε ένα από αυτά, είτε για να αυξήσει την αξία που του αντιστοιχεί, ατε για να αλλάξει τη θέση του στην οργάνωση της κοινωνικής εργασίας. Αυτές οι συνεχείς ανακατανομές και αναδιατάξεις, είναι εκείνες που συντελούν στη συνεχή αλλαγή του τρόπου συσσώρευσης του κεφαλαίου. Γι' αυτό ασάγονται οι νέες τεχνολογίες και παραμερίζονται οι παλιές, γι' αυτό αλλάζει η κατανομή του κεφαλαίου ανάμεσα στους τομείς Ι, ΙΙ και ΙΙΙ (που εμφανίσθηκε στις μέρες μας) δηλαδή από την παραγωγή μέσων παραγωγής, στα καταναλωτικά προϊόντα και την τεχνολογική έρευνα, και γι' αυτό μετατρέπονται τα ταξικά χαρακτηριστικά -και η κοινωνική συμπεριφορά κατά συνέπεια— των

εργαζόμενων. Σ' αυτή την κατάσταση αντιστοιχεί και ο ανταγωνισμός των ιδιωτικών κεφαλαίων που παρά τον κρατικό παρεμβατισμό στα σύγχρονα δυτικά κράτη και παρά την προσπάθεια για οικονομικό προγραμματισμό που καταβάλλουν, παράμενα η ψυχή της καπιταλιστικής επένδυσης. Σ' αυτή επίσης την κατάσταση αντιστοιχεί ο φετιχισμός του εμπορεύματος αλλά και του χρήματος που παρατηρούνται στις δυτικές κοινωνίες, καθώς και ένα σύνολο από άλλα θεσμικά, ιδεολογικά και κοινωνικά φαινόμενα που τις χαρακτηρίζουν.

Θα μπορούσαμε τελικά να πούμε, ότι μέσα από τη λειτουργία του νόμου της αξίας, δηλαδή μέσα από την ταξική πάλη και την προσπάθεια της κάθε κοινωνικής τάξης να αλλάξει τη θέση της στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, αντλεί τη δυναμική της ανάπτυξης του ο δυτικός «ιδιωτικός» καπιταλισμός. Αυτό είναι που τον αναγκάζει να βρίσκει συνεχώς τρόπους να αυξάνει την παραγωγικότητα του, κίνητρα για να πιέζει τους εργαζόμενους να εντατικοποιούν την εργασία τους, τεχνολογικές καινοτομίες και τρόπους παραγωγικής οργάνωσης για να ελέγχει την εργασία και να την κάνει πιο αποδοτική. Αν δεν υπήρχε αυτή η συνεχής κοινωνική και οικονομική κινητικότητα, που δημιουργείται από την (ελεγχόμενη και ενσωματωμένη σήμερα) ταξική πάλη, ο καπιταλισμός θα είχε μείνει στην εποχή της υφαντουργίας, της δωδεκάωρης εργασίας και του ατμού. Όμως, ακριβώς επειδή στον καπιταλισμό η ταξική πάλη είναι θεσμοποιημένη ή «θεσμισμένη» όπως θα έλεγε και ο Κορνήλιος Καστοριάδης, και επειδή εν μέρει υποσυνείδητα και εν μέρει συνειδητά, στην κρατούσα κοινωνική ιδεολογία που αποτελεί το συνεκτικό κρίκο της κοινωνίας, υφίσταται η παραδοχή του γεγονότος ότι εργασία και κεφάλαιο είναι δυο διαφορετικά - αντιθετικά υποκείμενα, και γιατί όχι και ανταγωνιστικά, ο καπιταλισμός δημιουργεί τη δυναμική του ισορροπία, αφήνοντας μια διέξοδο πάντα προς ένα μέλλον διαφορετικό. Το δίκαιο του καπιταλισμού άλλωστε, παραδέχεται την ύπαρξη των «ελευθέρων υποκαμένων» που μπορούν να αυτοδιατίθενται όπως θέλουν, είτε καταναλωτές είναι αυτοί, είτε επιχειρηματίες με κεφάλαια και προσδοκίες κέρδους, είτε προλετάριοι που πέρα και παρά την πενία τους, μπορούν να διαλέξουν να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη, σε όποιον εκμεταλλευτή θέλουν, κρίνοντας με τα δικά τους καθαρά υποκειμενικά κριτήρια ποιος και πόσο θα τους εκμεταλλεύεται. Αυτό δεν ισχύει μόνο για τις δυτικές αναπτυγμένες κοινωνίες, αλλά και για όλα τα καπιταλιστικά κράτη μη «σοσιαλιστικού» τύπου, όσο βάρβαρα και καταπιεστικά και αν είναι, είτε για την Ουρουγουάη πρόκειται είτε για την Κορέα.

Αντίθετα, στη ρωσική κοινωνία και στο ρώσικο τρόπο παραγωγής, τίποτα απ' όλα αυτά δεν φαίνεται να συμβαίνει. Ούτε και ο νόμος της αξίας, μοιάζει να λειτουργεί και να μπορεί να ερμηνεύει τα κοινωνικά φαινόμενα. Και αυτό γιατί οι κοινωνικές σχέσεις των κοινωνικών υποκειμένων είναι ολωσδιόλου διαφορετικές απ' ό,τι στο δυτικό καπιταλισμό. Η εργατική τάξη και ο κάθε ρώσος εργαζόμενος, βρίσκονται στην απόλυτη διάθεση ενός αποκλειστικού εργοδότη, του κράτους, που εξ αιτίας αυτού του γεγονότος κυριαρχεί ασφυκτικά πάνω σε κάθε μορφή οικονομικής και παραγωγικής δραστηριότητας. Έτσι κατ' αρχήν στερούνται το βασικό προνόμιο να μπορούν να διαλέξουν μόνοι τους, τον εκμεταλλευτή τους και τις συνθήκες της εκμετάλλευσής τους, πράγμα που είναι πασιφανές τι επιπτώσεις έχει. Πέρα από αυτό όμως, με την πλήρη απαγόρευση των απεργιών, του συνδικαλιστικού δικαιώματος και της κάθε διεκδίκησης από τη μεριά των εργαζόμενων, που επιβάλλονται από τη σκληρή αστυνόμευση σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής, την καταπίεση και την τρομοκρατία, είναι φυσικό να μην υπάρχουν δυνατότητες για την ανακατανομή του κοινωνικού προϊόντος. Αφού η εργατική τάξη δεν έχει τα περιθώρια να παλαίψει για να μεταβάλλει την αναγκαία σχέση εργασίας - υπερεργασίας, οι συνέπειες είναι ότι η μεν ρώσικη οικονομία δεν μπορεί να έχει αυτή τη συνεχή δυναμική μετακίνηση παραγωγικού δυναμισμού προς τα εκεί που θα υπήρχαν νέες ανάγκες, πράγμα που αποτελεί τον κινητήρα για την ανάπτυξη του δυτικού καπιταλισμού, η δε ρώσικη κοινωνία αποτελεί μια τελετουργική - θεοκρατική ιεραρχία, που η τήρηση των κανόνων και ο σεβασμός των συμβόλων της εξουσίας δεν αφήνουν κανένα περιθώριο για οποιοδήποτε είδους νεωτερισμούς και καινοτομίες. Η ταξική πάλη, που θα αποτελούσε τον κινητήρα της συνεχούς α να

ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΑΙΔΑΛΟΓΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΚΡΙΤΙΚΗΣ

νέωσης του ρώσικου κοινωνικού σχηματισμού αν, έστω και υπόρρητα, γίνονταν δεκτή από την κυριαρχούσα ιδεολογία, όχι μόνο αντιμετωπίζεται σαν ο πιο επικίνδυνος εχθρός της εξουσίας και του καθεστώτος, αλλά και θεωρείται εξοριστέα, ακόμη και σαν ιδεολογία ή θεωρητική υπόθεση. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε, ότι ήδη από τη δεκαετία του '20, η ρώσικη κοινωνία δομήθηκε πάνω σ' αυτή ακριβώς την αντίληψη, ότι δηλαδή κάθε δικαίωμα οργάνωσης από τη μεριά των μαζών πρέπει να αντιμετωπίζεται με τον πιο σκληρό τρόπο μέχρι τη συντριβή, πράγμα που αντιστοιχούσε στη ραγδαία διαδικασία επιβολής της κυριαρχίας του κράτους σε κάθε κοινωνική δραστηριότητα.

Κάνοντας έναν παραλληλισμό με τη Δύση, μπορούμε να δούμε ότι, μερικές φορές οι δυτικοί εργάτες (όπως συμβαίνει σήμερα σε ορισμένες χώρες για παράδειγμα) δέχονται να μείνι σταθερή η σχέση εκμετάλλευσης, αλλά αυτό δεν αποτελεί παρά μόνο δική τους επιλογή, άσχετα με το αν είναι σωστή ή λανθασμένη, και εκτός από αυτό δεν αποτελεί παρά μόνο μια εξαίρεση. Μια εξαίρεση παροδική και δευτερεύουσα στην πορεία του καπιταλισμού, που ιστορικά δομείται πάνω στην ταξική πάλη και τη διαφορικότητα των υποκειμένων. Αντίθετα, η ρώσικη κοινωνία έχει εξ αρχής δομηθεί με την ολοκληρωτική κυριαρχία του ενός υποκειμένου (του Κράτους) πάνω στο άλλο (της εργατικής τάξης). Αυτό σημαίνει πως δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι στη Ρωσία λειτουργεί ο νόμος της αξίας, αφού το μέγεθος του κατανεμόμενου κοινωνικού προϊόντος δεν αποτελεί αντικείμενο άμεσης διαπραγμάτευσης, δηλαδή συσχετισμού δυνάμεων, αλλά ολοκληρωτική πρωτοβουλία του κυρίαρχου ταξικού υποκειμένου (του Κράτους) στην οποία το άλλο (η εργατική τάξη), μπορεί να αντισταθεί μόνο με έμμεσο τρόπο, δηλαδή την παθητικοποίηση, την αδράνεια, την αδιαφορία κλπ. Αυτό άλλωστε φανερώνει και το λόγο για τον οποίο η ταξική πάλη στη Ρωσία δεν έχει τη μορφή συγκρούσεων, εξεγέρσεων και διεκδικήσεων, αλλά τη μορφή παθητικότητας και αυτακατοστροφής της εργατικής τάξης, που αντιμετωπίζοντας εκτός από τον υπαρκτικό και το κοινωνικό της αδιέξοδο, στρέφεται προς τον αλκοολισμό. Για το πόσο πραγματικότητα είναι όλα αυτά δεν χρειάζεται παρά να κά νει κανείς μερικές σκέψης πάνω στο αναμφισβήτητο γεγονός, ότι οι κοινωνικές ανάγκες από τη δεκαετία του '20 μέχρι σήμερα, για τη μεγάλη πλειονότητα του ρώσικου λαού, δεν φαίνεται να έχουν σχεδόν καθόλου αλλάξει, σε αντίθεση με τη Δύση, όπου το καταναλωτικό μοντέλο έχει ανατραπεί την ίδια περίοδο τόσο πολύ, όσο δεν ανατράπηκε στη διάρκεια πολλών αιώνων πρωτότερα. Οι περιγραφές και οι στατιστικές από τη μια μεριά —στατιστικές για παράδειγμα που δείχνουν τόσο λίγες τηλεοράσεις, ψυγεία ή αυτοκίνητα υπάρχουν στη ρώσικη κοινωνία, αν τα συγκρίνουμε με τη δύση, και που παρ' όλ' αυτά δεν είναι και αξιόπιστες γιατί είναι γνωστό πόσο λίγο έγκυρα είναι τα στοιχεία που δίνουν οι ρώσικες υπηρεσίες— και οι δημοσιογραφικές πληροφορίες από την άλλη, μας κάνουν να πιστεύουμε ότι ο τρόπος ζωής μιας ρώσικης οικογένειας των αρχών του αιώνα, όποιος την ξέρουμε από τα μυθιστορήματα και την έντονη συγγραφική δραστηριότητα της εποχής, δεν πρέπει να διαφέρει και από την ισχνότατη έως ανύπαρκτη ανάπτυξη της καταναλωτικής ελαφριάς βιομηχανίας. Όσοι κοινωνικός πλούτος συσσωρεύθηκε από την ταχύρυθμη για τα παγκόσμια δεδομένα ανάπτυξη στις 6 δεκαετίες, από τα μέσα της δεκαετίας του '20 μέχρι σήμερα, χρησιμοποιήθηκε είτε για την κατανάλωση των κυρίαρχων τάξεων που επανδρώνουν τους κρατικούς εξουσιαστικούς μηχανισμούς, είτε, κατά κύριο λόγο, για την ενδυνάμωση των κρατικών μηχανισμών καταστολής και επεκτατικής κυριαρχίας και για την ισχυροποίηση και τον εκμοντερνισμό του κράτους. Ουσιαστικά δηλαδή, η εργατική τάξη, όλ' αυτά τα χρόνια, δούλεψε κάτω από απάνθρωπα σκληρές συνθήκες, για να εδραιώσει την κυριαρχία των εξουσιαστών της και του καταπιεστικού μηχανισμού τους.

Ο περιορισμός της εργατικής τάξης σε μια κατάσταση ελάχιστων δικαιωμάτων και ελάχιστης δυνατότητας για παρέμβαση στις ι ^ελίξεις της ρώσικης κοινωνίας, έχα και άλλες συνέ παες. Η κοινωνική της υποβάθμιση που μεταφράζεται σε έλλειψη καταναλωτικών δυνατοτή των, δεν ευνοεί την ανάπτυξη αυτού που λέμε στις δυτικές οικονομίες, «εμπόριο» ή «αγορά». Γι' αυτό το λόγο, στη ρώσικη κοινωνία το χρήμα και το εμπόρευμα, δεν έχουν την αξία και τη

λειτουργία που ξέρουμε ότι έχουν στις συνθήκες του δυτικού καπιταλισμού. Με το χρήμα δεν μπορείς να αγοράσεις «τα πάντα», γιατί «τα πάντα» δεν βρίσκονται στην αγορά, αλλά στα ειδικά καταστήματα που δεν μπαίνεις παρά μόνο με δολλάρια ή με την κομματική ταυτότητα. Κατ' επέκταση, αφού το χρήμα δεν έχει απόλυτη κοινωνική ισχύ, τα αντικείμενα δεν είναι βασικά εμπορεύματα. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχουν και μια εμπορευματική διάσταση, σημαίνει όμως ότι αυτή η εμπορευματική διάσταση δεν είναι κυρίαρχη. Έτσι, για παράδειγμα, σε ένα υποτιθέμενο προϊόν που βγαίνει μαζικά στην αγορά και απορροφάται, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται ελλείματα στην προσφορά του και πλεονασμός στη ζήτηση του, δεν αυξάνεται η τιμή του, αλλά και δεν γίνεται προσπάθεια να αυξηθεί η παραγωγή του. Γιατί αν αυτό συνέβαινε μαζικά, τότε θα είχαμε μια μεταφορά παραγωγικού δυναμικού, από τους τομείς όπου δημιουργούνται αυτά που η εξουσία χρησιμοποιεί για την εδραίωση της και την ευημερία της (οπλισμός, ειδη πολυτελείας κλπ.) προς τις καταναλωτικές ανάγκες των μεγάλων μαζών, πράγμα που φυσικά η τάξη που εξουσιάζει δεν το δέχεται και έχει τη δύναμη να το εμποδίζει, ελέγχοντας και την κατανομή της παραγωγικής δραστηριότητας μέσα από το κεντρικό πρόγραμμα, και το ύψος των χρημάτων που βρίσκονται στα χέρια της εργατικής τάξης. Το αποτέλεσμα είναι η εμπορική διάσταση των προϊόντων που αποτελούν αντικείμενα μαζικής και πλατειάς κατανάλωσης, να είναι δευτερεύουσα, δηλαδή να μην μπορούν να κινήσουν τελικά την οικονομία προς την κατεύθυνση της συνεχούς αναπροσαρμογής της. Αν σ' αυτό προσθέσουμε και το γεγονός ότι ένα μέρος των συνολικά παραγομένων προϊόντων, βρίσκεται στη διάθεση μόνο των προνομιούχων μελών της εξουσίας, που το πληρώνουν σε οικονομικές τιμές ή ακόμη το καρπώνονται. Κατ' ωρεάν, τότε μπορούμε να πούμε ότι το σύνολο της παραγωγής δεν κυριαρχείται από τη λειτουργία του νόμου της αξίας. Τα παραγόμενα προϊόντα δεν είναι εμπορεύματα, γιατί δεν παράγονται με βάση τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας —που σε τελική ανάλυση προσδιορίζεται από τις επιδράσεις της προσφοράς και της ζήτησης— αλλά με βάση τις ανάγκες των δύο κοινωνικών υποκειμένων, *όπως* αυτές έχουν διαμορφωθεί από την αλληλοσύγκρουσή τους και την απόλυτη υποταγή του ενός στο άλλο. Δηλαδή, οι Ρώσοι εργάτες, περιορισμένοι στη θέση των σύγχρονων σκλάβων, δεν δικαιούνται παρά μόνο όσα τους εξασφαλίζουν τη διαίωσή τους σαν είδος και την αναπαραγωγή τους, χωρίς να παίρνουν τίποτε παραπάνω. Από την άλλη μεριά, το μεγαλύτερο μέρος του παραγωγικού μηχανισμού, και η εργασία των δούλων εργατών που το κινεί, είναι προσανατολισμένα προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης των αναγκών της τάξης των δουλοκτητών σε καταναλωτικά είδη και υπηρεσίες, και πιο πολύ ακόμη προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του στρατοκρατικού μηχανισμού που στηρίζει την κυριαρχία τους και προετοιμάζει την επέκτασή της. Το αποτέλεσμα, είναι να μην υπάρχει κανένας «ορθολογισμός» στον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής, αν τον εξετάσουμε με τα δυτικοκαπιταλιστικά κριτήρια, που έχουν διαμορφωθεί σε σχέση με μια κατάσταση όπου η αγορά καθορίζει σε τελευταία ανάλυση πώς θα κατανεμηθούν οι επενδύσεις. Όμως από τη μεριά των εξουσιαστών της ρώσικης κοινωνίας και σύμφωνα με τα δικά τους κριτήρια αυτή είναι οργανωμένη κατά τρόπο απόλυτα ορθολογικό, αφού έτσι μεγιστοποιείται η κυριαρχία τους και η ασφάλειά τους από τις πιθανές αντιδράσεις των πλατειών λαϊκών μαζών. Όλα αυτά φυσικά δεν σημαίνουν πως δεν υπάρχει κανενός είδους εμπορευματοποίηση στη ρώσικη κοινωνία, αλλά απλά σημαίνουν ότι η σημασία της δεν είναι κεντρική. Η αλλοτρίωση θα πρέπει να έχει διαφορετικό χαρακτήρα από αυτόν που ξέρουμε στη Δύση. Το ίδιο θα πρέπει να συμβαίνει και με τη διαδικασία απόκτησης κοινωνικής ηδονής και κοινωνικής δικαίωσης, που στο δυτικό καπιταλισμό συνήθως βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με το χρήμα και το εμπόρευμα. Στη ρώσικη κοινωνία, αυτά θα πρέπει να επιτυγχάνονται, ίσα από κάποιες πιο φετιχοποιημένες σχέσεις και διαδικασίες, που μπορεί κανείς εύκολα να τις καταλάβει αν φέρει στο μυαλό του την επίσημη φωτογραφία του Μπρέζνιεφ, που απεικονίζεται με το στήθος γεμάτο μετάλλα, παράσημα και κάθε είδους τιμητικές διακρίσεις, και σκεφτεί παράλληλα ότι αυτός είναι το πρότυπο της επιτυχίας για τη ρωσική κοινωνία.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ 4. ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Σε μια τέτοια «οικονομική» οργάνωση, είναι φυσικό να μην αντιστοιχούν και οι συνηθισμένοι τύποι οικονομικές κρίσεις. Δηλαδή ούτε κρίση υπερπαραγωγής θα μπορούσε να εμφανισθεί ποτέ στη Ρωσία, ούτε κρίση στασιμοπληθωριστική, αφού οι αιτίες τους είναι για την μεν πρώτη, η παραβίαση του νόμου της αξίας δηλαδή του ορθολογισμού της καπιταλιστικής παραγωγής, που γίνεται εξ αιτίας της υπερβολικής δίψας των καπιταλιστών για κέρδος, και για τη δε δεύτερη, η δυσκαμψία προς τα κάτω της πραγματικής αμοιβής της εργατικής δύναμης που οφείλεται στην ισχυρή συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζόμενων των δυτικών χωρών. Όμως στη Ρωσία το πλάνο φροντίζει για όλα, και άλλωστε δεν υπάρχει υπερπαραγωγή εκεί που το κράτος μπορεί να απορροφήσει και να αποθεματοποιήσει τα πάντα. Ο ορθολογισμός της παραγωγής είναι τόσο μεγάλος που ακόμη κι αν οι εργαζόμενοι της Ρωσίας τρελαθούν και παράγουν μέσα σε ένα χρόνο το διπλάσιο αριθμό κανονιών ή λιμουζινών απ' ό,τι προβλέπονταν δεν θα υπάρξει κανένα ιδιαίτερο πρόβλημα ανισορροπίας για τη ρώσικη οικονομία, και μάλλον κανείς δεν θα σκεφτεί ότι την απειλεί κάποιος κίνδυνος. Άλλο τόσο ανύπαρκτος είναι και ο κίνδυνος για μια στασιμοπληθωριστική κρίση, αφού ο κύριος λόγος για κάτι τέτοιο, δηλαδή η ισχυρά οργανωμένη και αποτελεσματική στις διεκδικήσεις της εργατική τάξη, δεν υφίσταται. Όμως παρ' όλ' αυτά, η κρίση στη ρώσικη παραγωγή υπάρχει και έχει ένα τελείως διαφορετικό χαρακτήρα, που εκφράζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ταξικών σχέσεων της. Είναι κρίση «υποπαραγωγικότητας», δηλαδή προς τα κάτω απόκλιση από τους στόχους που βάζει το πλάνο που ορίζεται εκ των προτέρων. Η αιτία γι' αυτή τη δυσλειτουργία δεν μπορεί να βρισκεται πουθενά αλλού, παρά στην απροθυμία των εργαζόμενων να πάρουν ενεργό μέρος στην προσπάθεια κάλυψης των στόχων του πλάνου, αφού γι' αυτούς η αποξένωση από την εργασία είναι ολοκληρωτική και απόλυτη, και γιατί είναι βάρβαρη, καταπιεστική και χωρίς κανένα νόημα και γιατί ξέρουν ότι ακόμη και η οικονομία να γνώρισε ραγδαία άνοδο, η δικιά τους ποιότητα ζωής και το βιοτικό επίπεδο δεν έχουν να κερδίσουν τίποτα.

Αυτός είναι ο λόγος που μπορούμε να αναρωτηθούμε, αν μπορούμε να μιλάμε και για «λανθάνοντι πληθωρισμό» για παράδειγμα, στη ρώσικη οικονομία, όπως κάνουν με χαιρεκακία διάφοροι δυτικοί οικονομολόγοι, σχολιάζοντας ης ελλείψεις του εμπορίου σε βασικά είδη διατροφής. Όμως, αφού έχουμε να κάνουμε με μια οικονομία της οποίας οι προτεραιότητες, οι στόχοι, τα μέσα και το κάθε τι που τη συγκροτεί είναι τελείως ιδιόμορφα και διαφορετικά από αυτά της καπιταλιστικής οικονομίας, μήπως θα έπρεπε να αναρωτηθούμε για το αν η έννοια της «κρίσης» ή του «λανθάνοντος πληθωρισμού» έχουν πραγματικά κάποιο περιεχόμενο, ή αν αντίθετα θα πρέπει να αναζητήσουμε άλλους ορισμούς για να περιγράψουμε τις αρρυθμίες μιας διαφορετικής ολότητας από αυτή για την οποία δημιουργήθηκαν οι όροι «κρίση» και «πληθωρισμός»; Και μήπως θα πρέπει επεκτείνοντας αυτή τη σκέψη, να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι στη ρώσικη κοινωνία, αυτό που ορίζουμε με τον κλασσικό όρο «οικονομία», δεν υπάρχει, ή ακόμα και αν υπάρχει όν έχει την κεντρική θέση που έχει στο δυτικό καπιταλισμό; Αυτό θα μπορούσε να τεκμηριωθεί σαν άποψη από το γεγονός ότι το χρήμα και η αγορά, δεν αποτελούν τη διάμεσο των διάφορων παραγωγικών συντελεστών, και επίσης από το γεγονός ότι ακόμη και η παραγωγική διαδικασία δεν έχει σαν πρώτο στόχο τη μεγιστοποίηση των παραγωγικών επιδόσεων, αλλά την εδραίωση της κοινωνικής κυριαρχίας της άρχουσας τάξης. Βέβαια, είναι σε όλους γνωστό ότι υπάρχουν και στη Ρωσία, κάποια προβλήματα «αποδοτικότητας» και παραγωγικότητας», που είναι πάντοτε επίκαιρα, και που στα μέσα της δεκαετίας του '60 έγιναν ιδιαίτερα έντονα, με αποτέλεσμα τις γνωστές μεταρρυθμίσεις του Λίμπερμαν και του Τραπέζνικοφ. Όμως, αυτές οι μεταρρυθμίσεις, πέρα από το ότι, αποδείχτηκαν αναποτελεσματικές, δεν σκόπευαν σε τίποτε παραπάνω από το να κάνουν την παραγωγή πιο νευρώδη, χωρίς όμως να αλλάξουν τη βασική κατάσταση της κοινωνίας. Έτσι, ο νόμος της αξίας και η ρυθμιστική παρέμβαση της αγοράς, δεν λειτούργησαν ποτέ σε αυτή την κοινωνία, που οι «σοσιαλιστικοί νόμοι» της «σχεδιασμένης ανάπτυξης» αντλούν την ισχύ τους από τη δυνατότητα αυτών που βρίσκονται στην εξουσία, να ελέγχουν ολοκληρωτικά κάθε μορφή κοινωνικής δραστηριότητας και ζωής, αν μπορούν να ονομασθούν έτσι, αυτά που συμβαίνουν στη σημερινή Ρωσία.

Το δράμα της ιστορίας και το δράμα των ανθρώπων

Σε κάθε κοινωνία όμως, εκτός από τη διάσταση «τρόπος παραγωγής», υπάρχει και η διάσταση αυτού που λέγεται «περιεχόμενο της ανθρώπινης ζωής» ή «κοινωνικά βιώματα». Ο συνολικός τρόπος με τον οποίο είναι οργανωμένη η ζωή, σε όλες της τις πλευρές στη Ρωσία, είναι πολύ ενδεικτικός για τη φύση της κοινωνίας αυτής. Ο απόλυτος έλεγχος που ασκείται από την πλευρά του κράτους και της κυρίαρχης τάξης πάνω στις λαϊκές μάζες, δεν τους περιορίζει μόνο τη δυνατότητα να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους στο χώρο εργασίας, αλλά πολύ περισσότερο ακόμη τους εμποδίζουν να ορίσουν την ίδια τους την ύπαρξη. Είναι γνωστό, ότι μέχρι πριν λίγα χρόνια, ακόμη και αυτή η μετακίνηση στο εσωτερικό της χώρας, δεν ήταν ελεύθερη και χρειάζονταν γι' αυτό, διαβατήριο. Είναι πολύ περισσότερο γνωστό, ότι τα ταξίδια στο εξωτερικό και η μετανάστευση είναι τελείως απαγορευμένα για τις πλατειές μάζες. Και πάλι η σύγκριση με την Ουρουγουάη ή την Κορέα, σ' αυτό το σημείο, δείχνει ότι ένα δικαίωμα που ο «ιδιοτικός» καπιταλισμός, δεν έχει καταφέρει να το αφαιρέσει από τα θύματα της εκμετάλλευσής του, ακόμη και στις χώρες της πιο βάρβαρης κυριαρχίας του, η ρώσικη εξουσία το έχει εξαρχής καταργήσει. Αν προσθέσουμε σ' αυτό και την απόλυτη εξάρτηση από το κράτος και τους αστυνομικούς μηχανισμούς του, βλέπουμε ότι τα περιθώρια για προσωπική αυτονομία και για κάποιες επιλογές που θα αφορούν τη ζωή του καθενός, είναι ουσιαστικά ανύπαρκτες. Στην πραγματικότητα, και εδώ έγκειται η διαφορά από το κεφάλαιο της Δύσης, η κυρίαρχη τάξη δεν κατέχει μόνο τα μέσα παραγωγής απέναντι σε ένα χωρίς ιδιοκτησία μεν, αλλά ελεύθερο προλεταριάτο. Κατέχει επί πλέον, και αυτό είναι το πιο σημαντικό, και το ίδιο το προλεταριάτο, του

ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ Α ΚΡΙΤΙΚΗΣ

οποίου τη ζωή ορίζει και ελέγχει σε όλη της την έκταση. Μια τέτοια κατάσταση, χωρίς να υπάρχει κίνδυνος να ειπωθεί κάτι υπερβολικό, και χωρίς να γίνεται κατάχρηση του όρου, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί παρά μόνο σαν δουλοκτησία. Προσπαθώντας κανείς να βρει ένα όρο, ιστορικά έγκυρο, που να μπορεί να περιγράψει μια κατάσταση στην οποία οι μάζες, από την εργασία τους να μην παίρνουν παρά μόνο όσο χρειάζεται για την κάλυψη των αναγκών επιβίωσης, χωρίς να έχουν παράλληλα καμιά δυνατότητα να διεκδικήσουν βελτιώσεις γι' αυτό, ενώ επιπλέον στην κοινωνική ζωή να μην τους αναγνωρίζεται κανένα δικαίωμα σαν «κοινωνικών υποκειμένων», δηλαδή να μην είναι στην πραγματικότητα «πολίτες», αλλά απλά υπήκοοι, τότε δεν μπορεί να βρει τίποτα άλλο παρά το χαρακτηρισμό «δουλοκτησία». Δεν είναι καθόλου άδικο και καθόλου υπερβολικό να χαρακτηρίζει κανείς έτσι μια κοινωνία έστω και της βιομηχανικής ή και της μεταβιομηχανικής εποχής, αφού και από «επιστημονική» άποψη, δηλαδή από τη μελέτη του τρόπου παραγωγής, φαίνεται ότι η παραγωγή δεν είναι οργανωμένη με βάση το νόμο της αξίας αλλά με βάση το ύψιστο δυνατό ποσοστό εκμετάλλευσης, και από την «ανθρωπιστική» επίσης άποψη, δηλαδή από την αναζήτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των αξιών που την διέπουν, φαίνεται ότι δεν υπάρχει το παραμικρό ποσοστό σεβασμού της ανθρωπίνης ύπαρξης, η οποία δεν θεωρείται καθόλου σκοπός αλλά εξ ολοκλήρου μέσο. Και θα πρέπει να επιμείνει κανείς πάνω σ' αυτή την ανθρωπιστική πλευρά του θέματος, που στη μαρξιστική λογική είναι συνήθως από υποβαθμισμένη ως ανύπαρκτη και που επίσης η απουσία της βρίσκεται στη βάση της ισοπεδωτικής αντίληψης περί «κρατικού καπιταλισμού». Επιμονή, που χωρίς να ευνοεί τον καπιταλισμό, βλέπει σα βασική του διαφορά με το ρώσικο δουλοκτητικό σύστημα, το γεγονός ότι στο τελευταίο λείπει απόλυτα η δυνατότητα για έστω και σχετική βελτίωση των συνθηκών και του περιεχόμενου της ζωής. Ο ρώσικος είναι ένας λαός που στη συλλογική του μνήμη, η έννοια της Ιστορίας είναι ανύπαρκτη, αφού ποτέ (αν εξαιρέσουμε το Β' παγκόσμιο πόλεμο που η συμμετοχή του είχε άλλο χαρακτήρα) δεν είχε τη δυνατότητα να πάρει ενεργό μέρος στη διαμόρφωση της. Όχι βέβαια πως στον υπόλοιπο κόσμο, οι μάζες αυτοκαθορίζονται και γράφουν την ιστορία τους. Όμως η διαφορά έγκειται στο ότι σε ορισμένες οριακές στιγμές, η μαζική παρέμβαση οριοθετεί ή αλλάζει τον ρυθμό της Ιστορίας, όπως για παράδειγμα με το αντιπολεμικό κίνημα στην Αμερική κατά τη δεκαετία του '60, με το ευρωπαϊκό '68, με την πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα, με το Πολυτεχνείο στην Ελλάδα, με τη θρησκευτική επανάσταση στο Ιράν, και με κάθε ιστορικό σημείο καμπής που παρουσιάζεται στην πορεία των λαών. Η μνήμη και η εμπειρία που δημιουργούν στη συλλογική συνείδηση αυτά τα ιστορικά βιώματα, είναι οι τροφοδότες της ελπίδας και της διάθεσης για νέες προσπάθειες αυτοκαθορισμού από τη μεριά των μαζών. Έστω και ισχνά, η ανάμνηση της Ιστορίας και η μερική συνείδηση της ιστορικότητας των λαών, αποτελεί έναν ισχυρό αντίπαλο στην αλλοτρίωση που επιβάλλει η καθημερινότητα. Έτσι, ακόμη και αν η αλλοτρίωση φαίνεται να θριαμβεύει, ο άνθρωπος των κοινωνιών που κατά καιρούς συγκλονίζονται από την Ιστορία, στην πραγματικότητα δεν είναι ποτέ πραγματικά «μονοδιάστατος», γιατί στο βάθος εκτός από τις ενύπαρκτες αντιστάσεις της ανθρωπίνης «ουσίας» του, βρίσκεται καταχωρημένη και η ιστορική μνήμη η οποία σε μια ενδεχόμενη προσπάθεια «αυτοπραγμάτωσης», πλήρωσης του υπαρκτού του κενού, είναι έτοιμη να του προσφέρει την πολύτιμη συμπαράσταση της. Αντίθετα όμως, η κοινωνική συνείδηση του ανθρώπου που υφίσταται τη ρώσικη κοινωνία, θα πρέπει να είναι απόλυτα διαφορετική. Μπορεί κανείς να το καταλάβει αυτό αν σκεφτεί, πόσο πιο μεγάλη θα είναι η αλλοτρίωση και η αποξένωση που αισθάνεται ο ρώσος απέναντι στους όρους της ύπαρξης του, όχι μόνο γιατί η εργασία του και τα προϊόντα της είναι απόλυτα ξεκομμένα από αυτόν, όχι μόνο γιατί υφίσταται μια καθημερινή καταπίεση δίχως όριο, αλλά περισσότερο ακόμα γιατί στην ιστορική του μνήμη δεν υπάρχει ούτε ένα σημείο ιστορικής ανάτασης και ενεργητικής παρέμβασης στην πορεία του κοινωνικού χρόνου. Εκείνο που υπάρχει μόνο στη μνήμη που δεν είναι καν «ιστορική», είναι η συνεχής και αδιάκοπη παντοδυναμία της εξουσίας, που δεν διακόπηκε από τίποτα και από κανέναν. Μια τέτοια παντοδυναμία όμως, αυτών που

ορίζουν τις τύχες των πολλών, έχει σαν συνέπεια και το γεγονός ότι οι πολλοί —η μάζα— αντιμετωπίζουν τη μοίρα τους σαν κάτι προδιαγεγραμμένο, σαν κάτι που δεν μπορούν να το αλλάξουν αυτοί οι ίδιοι με κανένα τρόπο. Αντίληψη που επιβεβαιώνεται και από την ίδια την Ιστορία, που έχει από τις αρχές της δεκαετίας του '20 (με την εξαίρεση του πόλεμου του '40, ο οποίος όμως ήρθε απέξω) να παρουσιάζει κάποιο πραγματικά ιστορικό γεγονός στη Ρωσία. Οι ζωές αυτών που έζησαν και έσβυσαν, σ' αυτήν την περίοδο χωρίς να καταφέρουν να αφήσουν ούτε το ελάχιστο ίχνος τους πάνω στη πορεία που ακολουθεί η ανθρωπότητα, μπορούν να συγκριθούν μόνο με τους σκλάβους της αρχαιότητας ή τους δουλοπάροικους του μεσαίωνα ή τέλος πάντων με οποιεσδήποτε άλλες ανθρώπινες υπάρξεις είχαν την ατυχία να ζήσουν τις πιο σκοτεινές εποχές της ανθρώπινης Ιστορίας. Αυτός ο σύγχρονος μεσαίωνας υπάρχει σήμερα δίπλα μας και αποτελεί ίσο>ς μια ορατή απαλή και για μας τους ίδιους. Το δράμα που παίζεται στη Ρωσία, είναι το δράμα ενός λαού αποκλασμένου από την Ιστορία, υποταγμένου σε μια μοίρα που του την έχουν ήδη προδιαγράψει, καταδικασμένου να μείνει χωρίς απάντηση στο εναγώνιο πρόβλημα της ύπαρξης, υποχρεωμένου να στερείται από κάθε ουσιαστικό περιεχόμενο στη ζωή του. Έτσι μόνο μπορούν να εξηγηθούν, η βαθιά δυστυχία που αποτελεί σήμερα τον κοινωνικό παρανομαστή της ζωής στη Ρωσία, ο φορμαλισμός και η στειρότητα μιας εθνικής κουλτούρας που σε προηγούμενες εποχές έδωσε μερικά από τα σημαντικότερα δημιουργήματα του ανθρώπινου πνεύματος, και η γεννητική σχεδόν μετάλλαξη της ψυχοσύνθεσης ενός λαού που έσφυζε άλλοτε από πάθος για ζωή και που σήμερα έχει μεταβληθεί σε ένα άμορφο άθροισμα ανέκφραστων και αδιάφορων ανθρώπινων υπάρξεων. ΓΓ αυτό, πρέπα να ξεκαθαρίσουμε μια για πάντα ότι εκτός από τον «τρόπο παραγωγής» μέσα σε μια κοινωνία, υπάρχουν και ορισμένα πράγματα που έχουν πολύ μεγαλύτερη σημασία, και που από αυτά άλλωστε εξαρτάται και ο τρόπος παραγωγής. Η ανθρώπινη ύπαρξη είναι σήμερα τόσο υποβαθμισμένη στη ρώσικη κοινωνία, γιατί κάποιοι πίστευαν πως η επανάσταση είναι μια επιστήμη, πως το μέλλον είναι ο εξηλεκτρισμός, τα τρακτέρ και η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και πως τα μέσα δεν έχουν καμιά σημασία αν εξυπηρετούν το σκοπό, ενώ κάποιοι άλλοι που από όλα αυτά έχαναν κάθε ανθρώπινο δικαίωμα δεν είχαν συνείδηση του τι συμβαίνει, ούτε και δυνατότητα να αντιδράσουν. Κάθε θεωρία που επαγγέλεται την επανάσταση και την ανθρωπίνην απελευθέρωση, χωρίς να παίρνει υπ' όψη της αυτή την πικρή πείρα δεν μπορεί παρά να κινείται προς την κατεύθυνση μιας τέτοιας κοινωνίας.

Η ιδιαιτερότητα των άλλων κοινωνιών ανατολικού τύπου έγκεται ακριβώς στο γεγονός ότι το κράτος και η εξουσία, επαδή ουσιαστικά επιβλήθηκαν από το εξωτερικό και όχι από εσωγενείς διαδικασίες, δεν κατάφεραν να επιβάλλουν τέτοιες βίαιες μορφές αλλοτρίωσης και ισοπέδωσης της ιστορικής και της κοινωνικής συνείδησης αυτών των λαών. Δηλαδή, οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης δεν πέρασαν ποτέ μια περίοδο πραγματικού «σταλινισμού», με αποτέλεσμα να καταφέρουν να διατηρήσουν αναλλοίωτα, ορισμένα χαρακτηριστικά σημεία, όπως τη διαύγεια και τη γνώση του παρελθόντος και του παρόντος, καθώς επίσης και την αίσθηση της εθνικής και ατομικής αξιοπρέπειας. Η Πολωνική εξέγερση δε μπορεί να αποδοθεί ούτε στην άνοδο των ημών. ούτε στη διόγκωση του εξωτερικού χρέους. Αυτά ήταν μόνο οι αφορμές. Κινητήρια δύναμη ήταν η συνείδηση της ιστορικής συνέχειας του Πολωνικού έθνους, η υπαρξιακή αναζήτηση, που βρίσκοντας όλες τις άλλες διεξόδους κλειστές, απώληξε στον καθολικισμό, οι μνήμες από τις προηγούμενες εξεγέρσεις που παρέμειναν πάντα νωπές και ζωντανές. Με λίγα λόγια δηλαδή, η Πολωνική εξέγερση δεν μπορεί να αποδοθεί παρά στο πάθος του Πολωνικού λαού για ζωή, ένα πάθος που δεν κατάφεραν ποτέ να του το αφαιρέσουν. Καμιά οικονομική αιτιότητα δεν μπορεί να σπρώξει τους ανθρώπους να υπερβούν τους ίδιους τους εαυτούς τους. Αυτό μπορεί να το κάνει μόνο η ελεύθερη ανθρώπινη επιλογή και η συνείδηση της σύγκρουσης με την Ιστορία. Και αυτό ακριβώς ήξεραν οι Πολωνοί εργάτες, δηλαδή ότι συγκρούονται με την Ιστορία αλλάζοντας τη ροή της, όταν οπλισμένοι με σιδερόβεργες επιτίθονταν εναντίον των πάνοπλων αρμάτων, σε έναν αγώνα φαινομενικά ανέλπιδο. Όμως, περισ

ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΚΡΙΤΙΚΗΣ

σότερο ίσως σοφοί από όλους τους στρουκτουραλιστές φιλόσοφους και τους επιφανείς οικονομολόγους, αυτοί οι Πολωνοί εργάτες είχαν συνείδηση ότι η πράξη τους και θα δονεί τις πιο ευαίσθητες χορδές τους, δίνοντας τους τη δύναμη να συνεχίζουν τον αγώνα τους, παρό και ενάντια σε κάθε εξουσία και σε κάθε βαρβαρότητα. Από την ίδια έννοια ιστορικότητας και αυτοσυνείδησης άντλησαν το δυναμισμό τους η ουγγαρέζικη επανάσταση, το τσεχοσλοβακικό «πείραμα» ή ακόμη και η ανατολικογερμανική εξέγερση του '53, και επειδή παρό τη βίαιη καταστολή τους, ο ρώσικος ιμπεριαλισμός δεν κατάφερε να εξοβελίσει αυτό το σημαντικό παράγοντα, ακόμη και σήμερα αυτές οι χώρες αποτελούν, ελαττωματικά και αποκλίνοντα αντίγραφα του ρώσικου πρότυπου, αφού η εξουσία αναγκάζεται συχνά σε σημαντικές υποχωρήσεις και μεταρρυθμίσεις.

Η κατανόηση των ειδικών χαρακτηριστικών που έχουν όχι μόνο η ρώσικη αλλά και οι υπόλοιπες κοινωνίες ανατολικού τύπου, μπορεί να δώσει την εξήγηση για ορισμένα άλλα φαινόμενα καθώς και τη δυνατότητα για την αξιολόγηση τους. Έτσι, μπορεί κανείς να καταλάβει γιατί η ολοκληρωτική κυριαρχία του ενός υποκείμενου πάνω στο άλλο συνεπάγεται και τη διατήρηση των διάφορων Γκουλάγκ σαν δομικών και αναπόσπαστων στοιχείων της κοινωνικο-πολιτικής ζωής. Είναι φανερό πως το οικοδόμημα που έχει αναγερθεί πάνω στην απόλυτη ανυπαρξία, μιας «κοινωνίας πολιτών», κινδυνεύει να καταρρεύσει από την παραμικρή εκδήλωση που θα εκφράζει τη δυνατότητα δημιουργίας της. Γι' αυτό το λόγο, πράγματα και καταστάσεις που είναι ενσωματώσιμες, κοινότοπες και παγιοποιημένες για τον καπιταλισμό της Δύσης, με αποτέλεσμα να μη τον απειλούν πια, όπως για παράδειγμα οι ελεύθερες εκλογές, το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης, ο συνδικαλισμός, στις ανατολικές χώρες θα δρούσαν (ή δρουν όταν εμφανίζονται) απόλυτα ανατρεπτικά και επαναστατικά. Αυτό επιβάλλει να χρησιμοποιούνται διαφορετικά κριτήρια για τις εκτιμήσεις των εξελίξεων σ' αυτές τις χώρες, από αυτά που χρησιμοποιούνται για το δυτικό κόσμο. Για παράδειγμα δεν είναι σωστό να απογοητεύεται κανείς από τον έντονο χριστιανισμό των Πολωνών εργαζόμενων, αφού στην πραγματικότητα αυτή τη στιγμή ο χριστιανισμός μπορεί να εκφράσει περισσότερο από την αποστεωμένη εκδοχή του μαρξισμού, που αποτελεί άλλωστε το «Λόγο» της εξουσίας, τις ανησυχίες και αναζητήσεις καθώς και τη διάθεση για ιστορικό-κοινωνική ενεργοποίηση του πολωνικού λαού. Ή επίσης να απογοητεύεται πιστεύοντας ότι το αίτημα για ελεύθερες εκλογές, δεν είναι επαναστατικό, αλλά μεταρρυθμιστικό και δεν οδηγεί στην κοινωνική απελευθέρωση που εγγυώνται η αυτοδιαχείριση και τα εργατικά συμβούλια, μη κατανοώντας έτσι ότι στις ανατολικές κοινωνίες και στην Πολωνία πιο συγκεκριμένα, οι δύο στόχοι μπορεί να συμβαδίζουν και οι ελεύθερες εκλογές αποτελούν τη διάθεση μιας κοινωνίας για να γνωρίσει τον εαυτό της, δοκιμάζοντας μια άγνωστη μέχρι τώρα γι' αυτή μορφή ελευθερίας. Τελικά θα πρέπει να υπάρχει συνείδηση ότι ακόμη κι αν γίνονταν κάτι ολοκληρωτικά απίθανο, δηλαδή παλινόρθωση του ιδιωτικού καπιταλισμού, θα έπρεπε ακόμη και τότε να βλέπαμε με ευνοϊκό μάτι αυτήν την παλινόρθωση, γιατί πρέπει να έχουμε συνείδηση, χωρίς να ξεχνάμε ούτε στιγμή βέβαια όλα τα εγκλήματα και τη δυστυχία που ο δυτικός ιμπεριαλισμός έχασε πάνω στις μάζες της ανθρωπότητας, ότι η ζωή είναι καλύτερη στην Ελλάδα παρά στη Βουλγαρία, και στη Γαλλία παρά στη Ρωσία. Φυσικά σε καμία περίπτωση δεν πίστευα κανείς ότι υπήρχε έστω και μια πιθανότητα για παλινόρθωση του καπιταλισμού στην Πολωνία. Όμως, παρ' όλ' αυτά πολλοί αριστεροί κάνουν το λάθος να προτάσσουν σε κάθε κριτική για τα ανατολικά καθεστώτα ή σε κάθε δήλωση συμπάραστασης στα μαζικά κινήματα, τη διαβεβαίωση ότι δεν υποστηρίζουν τον καπιταλισμό για διάδοχη λύση. Αυτό όμως τους αφαιρεί τη δυνατότητα να φθάσουν την κριτική τους, ως το κεντρικό σημείο, κατανοώντας το απλό γεγονός ότι σαν κοινωνικό σύστημα, αυτό που επικρατεί στη Ρωσία είναι πολύ χαρότερο από τον καπιταλισμό της Α. Ευρώπης και της Β. Αμερικής, τουλάχιστον. Είναι τόσο χαρότερο που δεν μπορούμε καν να το ονομάζουμε καπιταλισμό, και μέχρι να βρούμε ένα άλλο όρο κοινής αποδοχής, το «κρατική δουλοκτησία» είναι ό,τι καλύτερο υπάρχει.

Για μερικά θεωρητικά προβλήματα

Η κατανόηση της ιδιαίτερης ταξικής φύσης της ρώσικης κοινωνίας δίνει τη δυνατότητα να επανεξεταστούν κάτω από την οπτική μιας νέας αντίληψης και με τη βοήθεια μιας νέας εμπειρίας, ορισμένα ειδικά και θεωρητικά προβλήματα που απασχόλησαν τη μαρξιστική προβληματική. Ένα από αυτά είναι το πρόβλημα της κυριαρχίας του εμπορεύματος και της αγοράς στις κοινωνίες ανατολικού τύπου, που πάνω του στηρίχθηκε όλη η άποψη του Σαρλ Μπετελέμ για τον καπιταλιστικό χαρακτήρα τους, και που παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στις ανταλλαγές των απόψεων του με τον Π. Σουήζυ και στο βιβλίο του «Οικονομικός λογισμός και μορφές ιδιοκτησίας». Η άποψη αυτή κυριάρχησε και έγινε πλατειά γνωστή, παρά το ότι δεν ήταν καινούργια και την είχαν διατύπωσα πολλοί άλλοι προηγούμενα, επαδή παρουσιάστηκε σε μια εποχή που η επίδραση από τον Γαλλικό Μάη, την ασβολή στην Τσεχοσλοβακία και την πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα, έκανε εύφορο το έδαφος της αποδοχής της από μια ριζοσπαστική μερίδα της αριστεράς. Η σημασία της έγκαιρα στο γεγονός ότι στην κατάλληλη στιγμή έκφρασε ρητά την αντίληψη για την καθαρά ταξική φύση της Ρωσίας, ενώ μέχρι τότε το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των αριστερών που δεν δεσμεύονταν από σταλινικές πρακτικές, την αντιμετώπιζε σαν ένα καθεστώς «παραμορφωμένου σοσιαλισμού» που με λίγη προσπάθεια μπορεί να μπα στον ίδιο δρόμο. Σήμερα όμως είναι καθαρό ότι μια θέση, ακόμη και σαν αυτή του Σαρλ Μπετελέμ, μάλλον κολακεύει το ρώσικο κοινωνικό σχηματισμό και παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες σαν προσπάθεια ανάλυσης. Η άποψη ότι οι εμπορευματικές σχέσεις αν και αφανείς είναι κυρίαρχες στις ανατολικές κοινωνίες και ότι το πλάνο δεν κάνει τίποτε περισσότερο από το να προσαρμόζεται εκ των υστέρων στις συνθήκες που δημιουργούν, δεν μπορούμε πια να πούμε ότι ευσταθεί, ηδικότερα δε για τη Ρωσία, αφού άλλωστε ο Μπετελέμ φαίνεται ότι υπερτονίζει στην ανάλυση του το στοιχείο της αγοράς και κάποιες περιθωριακές μεταρρυθμιστικές τάσεις όπως αυτές του '64, που όμως μάλλον απέτυχαν. Γεγονός είναι πάντως ότι αν η ρώσικη οικονομία ήταν στηριγμένη πάνω στην εμπορευματική παραγωγή δεν θα παρουσίαζε αυτή τη χρόνια δυσκαμψία και παθογένεια που είναι φανερή σε όλα τα σημεία. Αυτό ακριβώς το σημείο, η απουσία δηλαδή του εμπορεύματος σαν κεντρικής μορφής της παραγωγής, μαρτυρά και τη μη λειτουργία του νόμου της αξίας, επιβεβαιώνοντας έτσι ανάλυση όπως αυτή που κάνει ο Καρλ Κορς στο έργο του «Καρλ Μαρξ». Σύμφωνα με τον Κορς, ο νόμος της αξίας δεν είναι οικονομικού χαρακτήρα στο έργο του Μαρξ, και γι' αυτό ο εστιασμός της συζήτησης πάνω στο μετασχηματισμό των αξιών σε τιμές παραγωγής είναι λανθασμένος και αδιέξοδος. Αντίθετα, ο Κορς πιστεύει ότι ο νόμος της αξίας βασικά μπορεί να χρησίμευα στο να δείχνα ποιος είναι ο τρόπος και ποιος ο βαθμός εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης από το κεφάλαιο. Η εμπορία της Ρωσίας επιβεβαιώνα απόλυτα αυτή τη θέση, αφού κάνα φανερό ότι με τη δημιουργία συνθηκών απόλυτης εκμετάλλευσης, ο νόμος της αξίας δεν έχα καμιά ισχύ πια. Το ίδιο πράγμα έχου διατύπωσα με άλλη μορφή και οι Μ. Τρόντι και Μ. Νέγκρι. Ο Τρόντι στο «Εργάτες και κεφάλαιο», δείχνα πως το κεφάλαιο για να αυξήσα το ποσοστό της αξίας και της κοινωνικής εργασίας που του ανάλογα, προσπαθα' να οργανώνη και να διαμορφώνη την εργατική τάξη σύμφωνα με τα συνολικά συμφέροντα του. Συνεχίζοντας αυτή την ανάλυση ο Νέγκρι, στο «Ο Μαρξ πέραν του Μαρξ» ξαναδιαβάζοντας τα GRUNDRISSE, δείχνα ότι εκεί που τα δύο κοινωνικά υποκείμενα έχου τελείως αποσχισθεί μεταξύ τους και τη θέση της συναίνεσης έχα πάρα η βία και η ωμή κυριαρχία, δεν ισχύα ο νόμος της αξίας σαν αναλυτικό εργαλαο γιατί η σχέση ανάμεσα στην κοινωνική εργασία και στο κοινωνικό προϊόν που της αντιτοιχεί, εξαρτάται από το συνολικό ρυθμιστή του κοινωνικού κεφαλαίου, δηλαδή το Κράτος που ορθώνεται σαν απόλυτος κυρίαρχος πάνω στην κοινωνία. Αν και αυτή η ανάλυση του Νέγκρι έχα προέλθα από τις εμπορίες των δυτικών κοινωνιών, θα μπορούσε να πη κάνης ότι έχη πολύ περισσότερο ισχύ για τη Ρωσία παρά για τη Δύση. Το αντίστροφο ίσως συμβαίνη με τη θεωρία που ησάγη ο Ρ. Φοξέρ στο έργο του «Η κοινωνία» και την υιοθετεί ο Σαμίρ Αμίν

στο «Τάξη και Έθνος». Σύμφωνα με τον Φοζέρ, ο σύγχρονος καπιταλισμός έχει ξεπεράσει πια την «ανταλλακτική αξία» σαν κινητήρια δύναμη του, και στηρίζει την αναπτυξιακή του δυναμική στην «αξία ανάπτυξης». Έτσι, ονομάζει τη δυνατότητα που έχει το κεφάλαιο να εξασφαλίζει την κοινωνική συναίνεση, για να χρησιμοποιεί ένα σημαντικό μέρος του κοινωνικού προϊόντος στους προωθημένους τομείς τεχνολογικής έρευνας (τομέας ΙΙΙ) που βραχυπρόθεσμα δεν είναι ιδιαίτερα αποδοτικοί σε κέρδος, αλλά μακροπρόθεσμα δημιουργούν τις συνθήκες της τεχνολογικής ανανέωσης και προόδου των δυτικών οικονομιών. Αυτή την ανάλυση έγινε προσπάθεια να την επεκτείνουν και στην περίπτωση της ρώσικης κοινωνίας. Όμως αν για τη Δύση αποτελεί ένα βάσιμο και αξιόλογο πεδίο συζήτησης, δείχνοντας ότι η εμπορευματική αλλοτρίωση τείνει να αλλοιωθεί με την υπαγωγή του ατόμου όχι μόνο στην εξουσία του εμπορεύματος αλλά και στην παντοδυναμία της τεχνολογίας, για τη Ρωσία δεν μπορεί να ισχύει το ίδιο, αφού ούτε παντοδυναμία της τεχνολογίας υπάρχει, αλλά ούτε ακόμη και στην περίπτωση που υπήρχε, η κυρίαρχη τάξη θα προσπαθούσε να εξασφαλίσει κάποια συναίνεση, αφού κυριαρχεί ολοκληρωτικά πάνω στις μάζες του ρώσικου λαού. Πάντως, βρίσκουμε εδώ μια πολύ συνηθισμένη τάση διάφορων θεωρητικών, που θέλουν να προβάλλουν τα πορίσματα τους και στο μοντέλο της ρώσικης κοινωνίας, πιστεύοντας πως σε Ανατολή και Δύση υπάρχει μια σύγκλιση των κοινωνικών συστημάτων. Αυτό όμως δεν μπορεί να είναι σωστό για τον απλό λόγο ότι οι ταξικές σχέσεις που χαρακτηρίζουν τα δύο συστήματα είναι τελείως διαφορετικές και αποκλίνουσες (παρά την ύπαρξη μερικών φαινομένων που μοιάζουν κοινά, όπως για παράδειγμα η συνεχής ισχυροποίηση του κράτους). Στη Ρωσία όμως η κοινωνία είναι αρθρωμένη πάνω στην απόλυτη ανυπαρξία ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αυτό είναι που προσδιορίζει και την ανυπαρξία μιας οποιασδήποτε ζωντανής ρώσικης κουλτούρας. Αντίθετα στη Δύση, παρά τον ιμπεριαλιστικό της χαρακτήρα και την κυριαρχούσα αλλοτρίωση, τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν δομικό στοιχείο της κουλτούρας που κυριαρχεί. Αν κάποιος ήθελε να ¹α εξαφανίσει και να επιβάλλει ένα καθεστώς δουλοκτησίας ρώσικου τύπου, θα έπρεπε να κάνει

μια μαζική γενοκτονία επί πολλές δεκαετίες, κατά το σταλινικό πρότυπο, για να απαλείψει από την κοινωνική συνείδηση τις αξίες που σήμερα κυριαρχούν. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε, οι προσπάθειες για κατάργηση του «κράτους πρόνοιας» που κάνουν διάφοροι μονεταριστές του τύπου της κ. Θάτσερ, εκφράζοντας την τάση του κεφαλαίου για συνολική υποβάθμιση της αξίας της εργατικής δύναμης σαν αντίδοτο στην κρίση, είναι μακροπρόθεσμα καταδικασμένες. Και αυτό όχι μόνο για το λόγο ότι δεν πρόκειται να πετύχουν αλλά ακόμη και γιατί αν πετύχαιναν θα κατέληγαν στη γενικευμένη εξέγερση όλης της κοινωνίας εναντίον του κεφαλαίου, πράγμα που θα σήμαινε και το θάνατο του.

Έτσι, η ομογενοποίηση του χαρακτήρα των δύο συστημάτων δεν φαίνεται κάτι πιθανό, ή τουλάχιστον κάτι που μπορεί να γίνει σαν αποτέλεσμα ομαλής διαδικασίας, αφού οι βασικές τους τάσεις και οι σχέσεις των τάξεων που το χαρακτηρίζουν κάθε άλλο παρά ομόλογες είναι.

Αυτή ακριβώς η διαπίστωση είναι που επιβάλλει τον προβληματισμό και τη σκέψη γύρω από τρία σημαντικότερα γενικά προβλήματα που αναφύονται χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια:

Το «Κεφάλαιο» και το σύνολο του μαρξιστικού έργου, όση εγκυρότητα διατηρούν σήμερα σαν κοινωνικό-οικονομική ανάλυση, την διατηρούν σε σχέση με τον καπιταλισμό της Δύσης. Αντίθετα, στη ρώσικη δουλοκτησία, ο μαρξισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο διαφορετικά, δείχνοντας δηλαδή τι δεν ισχύει και τι δεν υπάρχει. Αυτό είναι κάτι που καθιστά προφανές το γεγονός ότι χρειάζεται μια εμβάθυνση και μια ανανέωση της επαναστατικής θεωρίας, γιατί αλλιώς κινδυνεύει να περιπέσει στην κατάσταση ενός νεκρού δόγματος. Σ' αυτήν την κατάσταση τείνουν να την οδηγήσουν και οι σύγχρονοι «μαρξιστές» που αναλώνονται στο να προσπαθούν να δικαιώσουν τον Μαρξ, «διαβάζοντας» και «ξαναερμηνεύοντας» τα κείμενα του, λες και το πνεύμα του έργου του ήταν αυτό, δηλαδή να δικαιωθεί όταν έρθει το πλήρωμα του χρόνου, έχοντας προσαρμόσει την Ιστορία αλλά και τις ανθρώπινες ανάγκες στα μέτρα του και τις επιταγές του. Ο Μαρξ φυσικά είναι ο λιγότερο υπεύθυνος για όλ' αυτά. Υπεύθυνοι είναι εκείνοι που δεν μπορούν να ξεφύγουν από την απλοϊκή αντίληψη, ότι ο μαρξισμός αποτελείται από έναν «καλό» και «ολοκληρωμένο» πυρήνα, που όμως πάντοτε εκφράστηκε με την «κακή» του μορφή. Από αυτήν την αντίληψη μπορούμε να ξεφύγουμε, με μια συνολική προσπάθεια που μέρος της αποτελεί και η μελέτη της περίπτωσης της Ρωσίας. Η μελέτη αυτή επιβάλλεται όχι μόνο θεωρητικά αλλά και πολιτικά σαν άμεση αναγκαιότητα, γιατί το επαναστατικό κίνημα πρέπει οπωσδήποτε να διευρύνει τη στρατηγική του, περιλαμβάνοντας σ' αυτή και την αντίθεση με τη Ρωσία, είτε σαν ένα ιμπεριαλισμό που δεν κρύβει την πρόθεση του να επεκτείνει τη βαρβαρότητα της εξουσίας του σε όλον τον κόσμο, είτε σαν ένα μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης το οποίο θα πρέπει με κάθε τρόπο να αποφευχθεί σε συνέχεια μιας νικηφόρας αρχικά επαναστατικής εξέγερσης. Για την επιτυχία μιας τέτοιας προσπάθειας δεν υπάρχουν εγγυήσεις. Εκείνο που είναι σίγουρο μοναχά, είναι ότι αν στο κέντρο της αναζήτησης δεν βρίσκεται ο άνθρωπος και ο αγώνας του για ευτυχία, τότε μια τέτοια προσπάθεια όχι μόνο είναι καταδικασμένη αλλά δεν έχει και νόημα, εκτός βέβαια αν ο σκοπός της δεν είναι άλλος παρά να δώσει τη δυνατότητα σε κάποιους επίδοξους νέους εξουσιαστές να διαδεχθούν τους σημερινούς.

Μάιος '82

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Τα στίκα είναι παρμένα από το βιβλίο του ρώσου σκιτσογράφου Βιάτσεσλαβ Συσσίεφ: 'Η ζωή έγινε καλύτερη', εκδ. 'Κομμούνα', Αθήνα 1982.